

Ільченко І. І.

Запорізький національний університет

Лугова Д. В.

Запорізький національний університет

Ткаченко Н. В.

Запорізький національний університет

АНТРОПОНІМИ В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ РОМАНІВ В. ШКЛЯРА («ЧОРНИЙ ВОРОН», «МАРУСЯ»)

У статті досліджуються структурно-семантичні та стилістичні особливості антропонімів романів Василя Шкляра «Чорний Ворон» та «Маруся», в яких автор описує події визвольної боротьби нашого народу проти більшовицької влади. Письменник з особливою ретельністю поставився до вибору власних імен. Через власні назви В. Шкляр не лише передає події чи факти з життя народу, а намагається розкрити особливий світ героя на тлі історичних подій.

Встановлено, що важливим компонентом аналізованих історичних романів виступають перш за все антропоніми: імена, прізвища, прізвиська. Особливе місце в художній палітрі романів належить промовистим антропонімам, які є історичними та національними ідентифікаторами. Наголошено на назвах творів, адже і роман «Чорний Ворон», і роман «Маруся» названі іменами головних героїв. Назви творів стають центром ономастичного простору.

Важливими у творах є літературно-художні антропоніми на позначення отаманів повстанської армії. За сюжетами творів отамани відіграють дуже велику роль, вони є талановитими військовими командувачами, ведуть за собою інших повстанців, об'єднують маси ідеєю вільної України, підтримують бойовий дух. З огляду на описи подій визвольної війни в обох творах маємо багато власних імен представників армії як з боку УПА, так і з боку ворожих сил. З'ясовано, що важливими маркерами доби виступають імена реальних людей, котрі є відомими багатьом. Коли читач бачить котрийсь з них, то він в змозі одразу співвіднести з часовим відрізком, коли жила ця історична постать.

За структурними особливостями антропонімікон романів не відрізняється від загальноприйнятої традиції, а саме: однокомпонентні, двокомпонентні та трикомпонентні антропоніми. Найбільш поширеними є однокомпонентні антропоніми (імена або тільки прізвища).

Доведено, що роль антропонімів в історичних романах В. Шкляра є дуже вагомою. Вони відображують епоху, виконують характеристичну, символічну функції, підкреслюють ставлення інших персонажів чи національність героїв. В ході аналізу антропонімікону творів одразу стає помітною клопітка й філігранна робота В. Шкляра у виборі власних імен кожного з персонажів твору.

Ключові слова: антропонімікон, антропоформула, власне ім'я, літературно-художній антропонім, прізвисько, прізвище, роман.

Постановка проблеми. Будь-який художній твір є особливою формою інтерпретації думок, почуттів людини та має свою організацію, свої елементи. Власні назви у цій системі займають важливе місце. Використання власних назв є обов'язковим під час написання творів на історичну тему. Л. Белей вважає, що «власні імена, хоча їх не експонують у музеях, не продають на аукціонах, ними не хизуються новоявлені шанувальники та колекціонери старовини, є визначним

і неоціненним набутком духовної культури українців» [1, с. 123].

Вибір автором власних імен для свого твору не буває випадковим. Письменники використовують власні імена задля формування струменя етнос-відомості нації. За допомогою онімів відображуються особливості образотворення автора, його ідей та сюжетних концепцій. В історичних творах власні назви виступають історичними та національно-культурними маркерами, підпорядкову-

ються законам правдивого відтворення минувшини та утворюють розгалужене онімне поле.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні привертають увагу багатьох дослідників історичні романи В. Шкляра «Чорний Ворон» та «Маруся», в яких автор створив влучний ономастичний простір, що відображає дух доби, образної письменником, створює у сприйнятті читачів відчуття достовірності описуваних подій. Ономастикон обох творів є надзвичайно яскравим, різноманітним, специфічним та неповторним. Проте літературно-художні антропоніми романів стали об'єктом вивчення лише деяких мовознавців: А. Вегеш, О. Масло та І. Сосюк, Н. Глазова, О. Мороз. Тож виникає необхідність провести ономастичні паралелі між творами, виявити їх особливості, спільні та відмінні риси, підкреслити специфіку використання власних імен в ідіостилі В. Шкляра. В цьому й полягає актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. З огляду на все вищезазначене, мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати структурно-семантичні та стилістичні особливості антропонімічних парадигм романів Василя Шкляра «Чорний Ворон» та «Маруся».

Виклад основного матеріалу. У романах «Чорний Ворон» та «Маруся» В. Шкляр описує події однієї з найдраматичніших сторінок історії України, а саме визвольної боротьби нашого народу проти більшовицької влади (часи Української Народної Республіки, 1919–1920-ті роки ХХ ст.). З огляду на жанр творів, письменник дуже багато працював з архівними джерелами задля якомога точного відтворення доби. З особливою ретельністю автор поставився також до вибору власних імен. Саме оніми як виразники історичного часу мають велике значення для художньої палітри романів. В них закодовано історичну та національно-культурну інформацію, бо власні назви асоціативно сигналізують читачу про особливі риси ментальності, своєрідність світобачення, культурну орієнтацію представників конкретної національності. Через власні назви в історичному творі письменник не лише передає події чи факти з життя народу, а намагається розкрити особливий світ героя на тлі історичних подій.

Під час роботи над романом «Чорний Ворон» письменник звертався до документальних видань історика Р. Ковалева «Героїзм і трагедія Холодного Яру», «Отamani гайдамацького краю. 33 біографії», «Коли кулі співали», документальних та мемуарних книг Юрія Горліса-Горського «Холодний Яр», звенигородського отамана Івана Лютого-

Лютенка «Вогонь з Холодного Яру», підхорунжого Чорноліського полку Михайла Дорошенка «Стежками холодноярськими» та начальника штабу медвинських повстанців Миколи Василенка «Спогади про пережите», документів Галузевого державного архіву СБУ.

В основу історичного роману «Маруся» лягли спогади батька, діда та знайомих Василя Шкляра, реальні дані з архівів та щоденників очевидців. У післямові до твору письменник висловлює найщирішу подяку отаманській онучці Лізі Соколовській (яка відкрила йому родинну таємницю), Петрові Лісовому, Романові Ковалю, Костянтинові Завальнюку, Романові Сколоздрі, Володимиру Мироненкові, чиї історичні студії стали у нагоді при написанні твору.

Важливим компонентом будь-якого історичного твору виступають перш за все антропоніми (імена, прізвища, прізвиська). Особливе місце в художній палітрі романів належить промовистим літературно-художнім антропонімам, які є історичними та національно-культурними ідентифікаторами. За власним іменем можуть приховуватися національні та культурні коди: відданість Україні, шанування традицій роду, повага до рідної мови; ці коди творять національно-культурну семантику оніма. Водночас ім'я може мати негативно-оцінний зміст: нехтування національними цінностями, зневага до мови, зречення роду [5, с. 99].

Перш за все, слід наголосити на назвах творів, адже і роман «Чорний Ворон», і роман «Маруся» названі іменами головних героїв. Назви творів стають центром ономастичного простору. Ю. Карпенко зауважив, що «власна назва акумулює в собі художній задум, ідейний зміст твору, становить його візитну картку. Якщо шукати у творі найважливіше слово чи словосполучення, то ним, безперечно, треба визнати назву твору» [4, с. 123].

Важливо зазначити, що в обох романах головні герої мають псевдоніми, якими і названо твори. Справжнє ім'я Марусі – *Олександра*, а Чорного Ворона – *Чорновус* (автор подає нам лише справжнє прізвище героя, не вказуючи справжнє ім'я). Василь Шкляр в історичних романах подає нам окремою сценою процес перейменування головних героїв, як важливий доленосний крок в житті кожного з них. Адже за давнім народним повір'ям, набуваючи нового імені, людина може змінити і свою долю.

У творі «Чорний Ворон» здобуття нового імені є необхідним для героя, (котрий обирає для себе бути повстанцем) аби не наражати свою родину на небезпеку. Підтвердження знаходимо у творі: *І ще*

одну пораду дав Гризло: якщо **Чорновус** ступив на повстанську стежку, то мусить узяти нове ім'я, інакше москалі помстяться на його родині... Був жовтень 1920-го. Стояло бабине літо. У повітрі яситило павутиння. **Чорновус** поглянув у синє синюще небо. І побачив на вершечку граба великого хижого птаха, такого чорного, аж синій відлиск пробігав по ньому. – **Чорний Ворон**, – сказав він. – Як почувєш, батьку, щось про **Чорного Ворона** – то буду я [8, с. 32].

Відповідно до історичних відомостей у той час було п'ять отаманів, котрі мали одне повстанське псевдо – **Чорний Ворон**. Літературно-художній антропонім **Чорний Ворон** наділений символічним значенням. В уявленні українців цей птах частіше за все не викликає приязних асоціацій, він вважається зловісним, пов'язаним зі світом мертвих. Через те, що ворон живе дуже довго, українці здавна вірили, що він володіє умінням проникати в таємниці світу, передбачати різні події, особливо нещасливі, та попереджати про них. Зображення ставлення українців до цього птаха знаходимо у творі: **Ганнуся**, стоячи біля причілка хати, аж поки вгледіла на вершечку акації **чорного ворона**. Той сидів трішки надутий і сонний, але **Ганнуся** побачила в ньому недобру прикмету, відчула якесь лихе віщування... [8, с. 15].

Головний герой обирає саме цей псевдонім, бо ворон є близьким йому по духу. Він навіть зовнішньо схожий на цього птаха. Письменник подає такий опис героя: **Черный Ворон** – непримиро хитрый и упрямый враг. Возраста около тридцати лет. Высокого роста, черная борода, длинные черные волосы до плеч. Глубоко посаженные глаза тоже темные, взгляд тяжелый, медлительный, выражение лица суровое... [8, с. 5].

Через увесь твір поряд з головним героєм мандрує також і птах. Долі обох «чорних воронів» виявляються дуже схожими. Тому, можемо зазначити, що у романі антропонім **Чорний Ворон** дещо змінює свою конотацію та символізує безстрашність, мудрість, любов до Батьківщини.

Ще однією важливою деталлю є те, що долю головного героя впродовж твору супроводжують різні імена, котрі вказують нам на конкретний період становлення героя як особистості, його характеру та світобачення. З перебігом розгортання подій у творі бачимо такі зміни в номінації **Чорного Ворона**: **Чорновус** → **штабс-капітан Черновусов** → **Чорний Ворон** → **Чорний** → **Богдан Крук**. Автор впродовж твору унікає особового ім'я головного героя, окрім імені для конспірації

Богдан. Проте це ім'я є епізодичним та абсолютно зрозуміло, що воно не справжнє. Тим самим В. Шкляр наче не викриває нам головного героя, натякаючи, що Чорним Вороном може бути один з п'яти отаманів, про яких згадувалося вище.

Стосовно назви роману «Маруся», то автор також описує читачу момент, коли юна Олександра перетворюється на відважну отаманшу **Марусю**: І ще одне, – насамкінець сказала вона. – Віднині називайте мене **Марусею**!

– Чому **Маруся**? – спитав Мирон.

– Вам не подобається?

– Ім'я красиве, а що в ньому?

– Це найупертіше жіноче ім'я, – сказала вона.

– Ви вперта?

– Ні, я непокірна [9, с. 91].

В примітках до тексту В. Шкляр пояснює: Очевидно, **Маруся** має на увазі значення імені **Маріамна**, від якого походить **Марія** та його український варіант **Маруся**. **Маріамна** – та, що чинить спротив, непокірна [9, с. 91].

Згідно зі словником Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської «Власні імена людей» **Маруся** (**Марія**, **Маріамна**) – з древньоєврейської **Maryam** можливо від **тага** – чинити опір, відмовлятися, заперечувати або від **тагар** – бути гірким чи від **т-г-у-т** – кохана, бажана [6, с. 158]. У цьому ж словнику знаходимо значення справжнього імені дівчини: **Олександра** – жін. до **Олександр**, з грецької **алехо** – захищаю та **анер** (род. **andros**) – чоловік (буквально мужня, захисниця людей) [6, с. 158].

З огляду на події у творі, простежуємо, що така зміна від «захисниці людей» до «тої, що чинить опір, непокірної» не випадкова. Бо важка доля випала на ще зовсім юну дівчину – три її брати-отамани загинули через зраду найближчих прибічників. Та саме їй довелося очолити повстанців та повести їх за собою.

Прізвище **Марусі** – **Соколовська** – також є дуже важливим у творі. Для українців сокіл здавна символізував сміливість, шляхетність, волю. В усі часи «соколами» називали хоробрих воїнів, котрі захищали рідний край від ворогів. У романі родина **Соколовських** також відважно бореться з більшовиками за незалежність рідної України.

У романі на позначення головної героїні є й інші антропоніми, котрі вказують нам на ставлення до неї інших персонажів. Так, рідні називають **Марусю** – **Сашуня**. Це зменшено-пестлива форма її справжнього імені, що показує читачу ласкаве та ніжне ставлення до **Марусі** як до дитини: ...а мами не було, мама була в хаті, бо, почувши, що їде **Сашуня**, вона вже готувала ковмачку, готу-

вала улюблену страву найменшої доні [9, с. 183];

На очах у Марусі виступили сльози.

– Степанцю...

– **Саиуню**... [9, с. 188].

Письменник використовує ще один промовистий антропонім на позначення героїні – *Орлеанська Діва*. Саме з відважною Жанною д'Арк порівнює Марусю односелець: *Це Орлеанська Діва, що колись також повстала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьомство і... носіння чоловічого одягу* [9, с. 180]. Повстанці, котрі входили до загону Марусі з поваги називали її *Сама*: *...ад'ютант Самої, як іноді називали Марусю її козаки* [9, с. 178].

Однак псевдоніми мають не лише головні герої обох романів. Для зображуваних у творі історичних реалій зовсім звичною справою було те, що представники повстанських загонів брали собі інші імена. Як зазначалося вище, так вояки конспірувалися та забезпечували свої родини від помсти з боку більшовиків. Згодом перейменування стало нормою військового життя. Траплялися випадки, коли одне повстанське псевдо належало багатьом особам, котрі могли воювати у різних куточках України й один про одного навіть не знати.

В романі «Чорний Ворон» автор вживає такі повстанські псевдоніми (*Квочка, Гриб, Чорт, Вовгура, Босий, Туз, Вовкодав, Вовчун, Дядюра, Козуб, Сутяга, Коляда, Бик, Швайка, Цокало, Шамрай*): *Прокіп Пономаренко на прізвисько Квочка, який тоді уцілів, казав, що Василів передсмертний крик докотився аж до Мотриного монастиря* [8, с. 9]; *Хтось божився, що бачив його в Онуфріївському монастирі перевдягнутого ченцем, інші запевняли, що отаман продовжує воювати, тільки вже далі від своїх країв, прибравши собі нове ім'я – чи то Вовгура, чи Босий, чи Туз...* [8, с. 49].

З огляду на сюжет твору повстанські псевдо є часто вживаними у творі: *Дядюра, В'юн, Козуб, Сутяга* – десять щасливчиків після вимушеної перерви, нарешиті, дістали змогу не лише розім'ятися, але й запастися харчами [8, с. 181]; – *Ні, у нас є Вовкодав, Вовгура, Вовчун... але в них зуби як зуби, не ікла* [8, с. 85]; *Невіруючий Хома з Цокалом потрохикали в бік Лубенців* [8, с. 174]; *Як зійшов сніг, пішли Шамрай з Микитасем у Грушківку пошукати їжі та й не вернулися* [8, с. 181].

У романі «Маруся» також маємо повстанські псевдоніми (*Корч, Сіроманець, Бугай, Лихо, П'ята, Голуб, Шум*): *Коли підвівся, розшукав Тимоша Олексієнка на прізвисько Корч і Родіона*

Тимошенка, які вже давно переховувалися від Вержбицького, бо, впіймавши двох його харцизяк, втопили у сліпчицькому кар'єрі [9, с. 26]; *Один по одному прибули з охороною Бугай, Лихо, П'ята, Голуб, Шум* [9, с. 166].

У романі бачимо приклад, коли повстанець не сам обирає собі нове ім'я (як зазвичай це відбувалося), а нове псевдо дає йому отаман. Цей випадок перегукується з традицією називання козаків: *...подякувавши вуханеві за поміч, запитала, як його звуть.*

– **Сіроманець**, – відповів він.

– Гарно! Це хто тебе так охрестив?

– Батько.

– Батько-отаман?

– Він, – широко, аж до вух, усміхнувся **Сіроманець** [9, с. 221].

Зазначені вище псевдо в обох творах В. Шкляр вводить, не пояснюючи, чому повстанці обрали саме їх. У романах не знаходимо натяків на зовнішню чи характеристичну схожість власників з їх новими іменами. Проте і в романі «Чорний Ворон», і в романі «Маруся» все ж знаходимо «вмотивовані» повстанські псевдо. У романі «Чорний Ворон» автор пояснює псевдо *Ходя* так: *Я відпустив його косичку і замість того, щоб знову кинути косоокого на колоду, обернувся до хлопців: – А що, заберемо цього ходю з собою? Може, обтешемо і вимуштруємо, як собаку (у примітках автор пише: **Ходя** – так тоді називали китаїців)* [8, с. 5].

Повстанця із псевдо *Біжу* герої так прозвали через те, що він був жвавим молодиком, котрий часто вживав слово «біжу»: *Насправді Біжу був наймолодшим із братиків Момотів, який дуже любив це слово «біжу» – що не попросиш його, куди не покличеш, куди не пошлеш, у нього на язичі одне лиш «біжу!».* А як почне щось розповідати, то тільки так: *біжу, каже, до дівчини, а вона біжить мені назустріч, тоді забігли в куці, а коли вибігли, то й ніч збігла; ну, добре, хлопці, я вже біжу, бо тре' бігти, а тоді прибіжу й розкажу, куди ми ще бігали* [8, с. 140].

У романі «Чорний ворон» одним з дійових героїв є повстанець із псевдо *Вовкулака*, яке має два пояснення. Перше – це те, що він любив воювати уночі, а друге – те, що мав не дуже приємну зовнішність та великі ікла: *– Цей любить воювати тіки вночі, – поблажливо осміхнувся Гризло. – Через те й назвали його Вовкулакою* [8, с. 27]; *Я ледве не розреготався, спостерігаючи за цією комедією, бо то й справді був мій хорунжий на прізвисько Вовкулака* [8, с. 10].

Невіруючий Хома отримує своє прізвисько через особливість вдачі. Письменник впродовж твору неодноразово згадує, що цей персонаж ні у що не вірить та переконати його в чомусь видається дуже важкою справою: *Козубу вірив навіть Невіруючий Хома. В іншого він запитав би: «То як там на небі?», а тут прикушував язика* [8, с. 236]; *Невіруючий Хома, який ходив з Цокалом на Лубенці, від самого початку не вірив, що вони когось знайдуть* [8, с. 174]; *Невіруючий Хома* дивувався, як можна вірити богині-жінці [8, с. 210].

Молоденький хлопець Василь отримує серед повстанців псевдо *Василинка* через зовнішню схожість з дівчач: *Дарма що з усіх, хто пішов на зимові квартири, повернувся лише Василинка – безвусий хлопчина, схожий лицем на дівчинку. Того й Василинка, а не Василь. Було йому од сили шістнадцять, а може, ще менше, хіба ж допитаєшся? Василинка* вперто відмовчувався, бо я ще торік одмовляв його від лісового життя, казав, щоб він приберіг себе на майбутнє, але хлопець затявся: *не приймете до загону – сам воюватиму* [8, с. 246].

У романі «Маруся» В. Шкляр дає підказку для розшифрування таких антропонімів (Ангел, Галдун, Шульга, Глухенький):

– Добре. Усі живі. Я бачила *Ангела*.

– З крилами?

– Ні, замість крил у нього за плечима була рушниця. Я бачила отамана *Ангела*. Він із лівого берега Дніпра перескочив на правий. Справді красивий, як ангел [9, с. 96].

Згідно з архівними даними, отаман Ангел справді існував, проте цікаво, що Ангел – це його справжнє прізвище.

Письменник пояснює прізвисько повстанця Галдун так, що воно походить від топоніму Галдунівка, звідки й був родом чоловік та більш того це псевдо має й характеристичну функцію, бо герой є дуже балакучим: *Він, цей Саків Галдун із кутка Галдунівка, справді галдикав більше, ніж треба, але зараз мовчав, зараз йому більше важили вуха, аніж язик* [9, с. 62].

У творі є герої, котрі отримали прізвиська через свої фізіологічні особливості: Найбільшим і найогряднішим серед них був Микита *Шульга*... Микита й справді був шульгою – рубав з лівої руки, але так, що з одного живого москаля робив два неживих [9, с. 63]; За якоюсь химерною примхою долі пасічник *Глухенький* був глухонімий [9, с. 236].

Важливими у творах є літературно-художні антропоніми на позначення отаманів повстанської

армії. За сюжетами творів отамани відіграють дуже велику роль, адже вони є талановитими військовими командувачами, ведуть за собою інших повстанців, об'єднують маси ідеєю вільної України, підтримують бойовий дух. В історичному романі «Чорний Ворон» В. Шкляр використав значну кількість антропонімів на позначення отаманів УПА. Ілюструючи твір витягами з чекістських документів, письменник підкреслює існування отаманів насправді.

У творі автор вживає власні імена отаманів (*Веремія, Гонта-Лютый, Петренко, Жуйвода, Яблунька, Зірвиголова, Курінний, Свищ, Скирта, Василь Чучупака, Павло Слонько, Пилип Хмара, Семен Гризло, Кость Блакитний, Трохим Голий, Ларіон Загородній, Юрко Тютюнник, Антін Грозний*): *...есть основание считать, что атаман Веремий не погиб и продолжает свое кровавое дело* [8, с. 14]; *За ліпших часів він би нам знадобився, чорноліський отаман Пилип Хмара* таку машину колись запрягав кіньми й катав дівчат, але то ж *Хмара*, він навіть випускав власні гроші у своїй окрузі... [8, с. 19]; *...він є представником повстанського штабу Юрка Тютюнника в Польщі* [8, с. 36]; *Ворон* ще тоді, у загоні *Гризла*, швидко вгадав, що в цьому хлопцеві з хижим ротом причаїлася якась підспідка [8, с. 71].

Як письменник пояснює деякі псевдо звичайних рядових повстанців, так само на сторінках твору бачимо пояснення псевдо отамана *Жуйводи* – через особливість його вимови: *Четверо його синів воювали в Макіївського отамана Жуйводу (прозваного так, бо говорив, як воду жував), і троє із них загинули в бою з котовцями на Носачівському полі* [8, с. 114].

В романі «Маруся» автор використовує такі власні імена отаманів: *Олекса Соколовський, Дмитро Соколовський, Василь Соколовський, Шуліка, Любковіц, Ангел, Гофман, Чорний, Дяков, Швачка, Овер'ян Куровський, Зелений, Струк*. Сюжетно важливими є власні імена отаманів Соколовських. Саме їх хоробру відчайдушну справу продовжуватиме згодом їхня молодша сестра, отаманша *Маруся*: *Розібратися з «вільними козаками» поїхав Олекса Соколовський* [9, с. 29]; *До Звягеля влетів зі своєю кіннотою Дмитро Соколовський, і цього разу замість отамана заговорила його товаришка шабля* [9, с. 44]. Саме ці власні імена у творі символізують незламних українських героїв, котрі готові боротися за свободу рідного краю та котрим воля України дорожча від усього на світі, навіть від власного життя.

Окрім них, Василь Шкляр згадує імена й інших реально існуючих отаманів УПА: *Верховний ватаг у них Чорний, є ще й менші отамани, а тієї чужої влади, що десь там у Києві чи в Барішполі, вони не знають і знати не хочуть* [9, с. 203]; *Отаман Зелений зі своєю Дніпровською дивізією не був пов'язаний воєнною «дипломатією», через те діяв на власну руку, як підказувало серце* [9, с. 95]; *Треба сподіватися, – сказав отаман Льобковіц, – що Кравсу пощастило дістатися до штабу Бредова й розпочати переговори* [9, с. 150]; ... *адже ляхи тут колись теж наставляли свої порядки, і старі люди кажуть, що саме в лісах біля Венрика отаман Швачка скликав своїх гайдамаків* [9, с. 288].

З огляду на описи подій визвольної війни в обох творах маємо досить багато власних імен представників армії як з боку УПА, так і з боку ворожих сил. Під час зображення таких персонажів, письменник переважно застосовує антрополоформулу «звання + прізвище». Така традиція називання, по-перше, вказує нам на соціальну приналежність героїв, на те, чим вони займаються у житті; по-друге, вказує на армійське розмежування воїнів за рангами та званнями.

Доказом цього є приклади антропонімів у романі «Чорний Ворон» (*генерал-хорунжий Гулий-Гуленко, полковник Алмазов, сотник Гордієнко, полковник Ступницький, воєнком Красуцький*): *Із-за кордону на Раду прибудуть знані українські провідники, зокрема генерал-хорунжий Гулий-Гуленко та заступник начальника головного повстанчого штабу полковник Ступницький* [8, с. 160]; *Біля Долбоносова сидів, високо закинувши ногу на ногу й помахуючи носачом хромового чобота, воєнком Красуцький, добродушний хитрий хохол, чепурний та наодеколонений, як і всі потайні п'яниці* [8, с. 43]; *Чого ж не має, якщо ми з Веремієм разом воювали у полковника Алмазова* [8, с. 160]; – *Якби він хотів нас здати, то давно це зробив би, – озвався сотник Гордієнко* [8, с. 166].

У романі «Маруся» автор також використовує перед власними іменами армійців апелятив з вказівкою на посаду або звання (*сотник Станімір, поручник Гірняк, командир Аралов, генерал Бредов*): *Сотник Станімір дав команду привітати ворога крісовим і скорострільним вогнем* [9, с. 233]; *Станімір зарядив три сотні до протинаступу, четверту лишив у резерві під командою поручника Гірняка* [9, с. 233]; *Тепер Кравс підозрював, що й візит барона, і ця безплідна балачка з генералом Бредовим мали єдину*

мету – паралізувати активні дії галичан так званими мирними «переговорами» [9, с. 147]; *Зібрали людей на майдані, і їхній командир Аралов, міцний горбоносий молодик із цапиною борідкою, наказав видати отамана Соколовського...* [9, с. 40].

Через вживання власних імен письменник розділяє військових на український фронт та опозицію. Під час опису представників УПА автор кожного разу намагається підкреслити позитивне ставлення до цих героїв, наголосити на їх хоробрості, відчайдушності та безмежному патріотизмі: *Але до того, казав Завірюха, ми здатні власними силами підняти велике повстання, тільки для цього потрібні послух і дисципліна* [8, с. 132]; *Ми повинні показати кацапам і нашим селянам, хто тут господар, – вів далі Гризло. – У містечку стоїть чимала частина, та якщо вдарити знагла...* [8, с. 27].

Проте під час опису представників ворожого фронту, а саме більшовиків, В. Шкляр щоразу наголошує, що ці люди є антагоністами та прямими ворогами України. Ці негативні конотації автор заклав і у власні імена героїв: *Сеня Кацман, по правді сказати, глибоко в душі зневажав і Сиром'ятнікова, і Долбоносова, і Красуцького, які сліпо робили свою роботу, не розуміючи політичного моменту* [8, с. 43]; *Наканець-то! – зрадив Орлов. – Тепер хоть єсть каво дапрасіть* [8, с. 298]; *Соромно й гірко було дивитися, як їх обробляв миршавий чекіст Птіцин (чи Птічкін, чи Канарейкін, як там його у біса)...* [8, с. 53].

Важливими маркерами доби виступають імена реальних людей, котрі є відомими багатьом. Коли читач бачить котрийсь з них, то він в змозі одразу співвіднести з часовим відрізком, коли жила ця історична постать. Іноді з досвіду вивчення історії у свідомості читача можуть виникати асоціації з персоналіями, образи яких письменник залучає до твору. Стосовно періоду, що описує у романах Василь Шкляр, то такими часовими маркерами є реаліоніми *Петлюра, Денікін, Троцький*, які є спільними для обох романів: *Наче писав її не Троцький, а сам Симон Петлюра* [8, с. 20]; *Одного не можу второпати: якщо Петлюра з Тютюнником уже не збиралися вертатися в Україну, то чому ж вони, такі розумні, не передали свої повноваження комусь іншому?* [8, с. 20]; *...цієї проклятої Холодноярської «республіки», з якою довелося воювати довше і тяжче, ніж із поляками, німцями, Денікіним...* [8, с. 62].

У романі «Маруся» для достовірності опису історичних подій письменник використовує ці ж

реаліоніми: *Василь Соколовський загинув одразу після того, як зустрівся з Головним Отаманом Симоном Петлюрою* [9, с. 24]; *...той просив отамана не падати духом, бо в Україну прийшов генерал Денікін на з'єднання з Петлюрою* [9, с. 49]; *Усі вони, на тверде переконання главоверха Троцького, просякнуті духом анархії, і виправить цю контру тільки могила. Троцький озвірів, його агенти знищують найкращих командирів* [9, с. 239].

Слід наголосити на важливості реаліоніму *Симон Петлюра*. Адже для всіх повстанців свого часу він був не просто Головним Отаманом, а й ідейним натхненником. Якщо в «Чорному Вороні» цей реаліонім згадується В. Шклярю побіжно, переважно в діалогах героїв чи в авторських відступах, то в романі «Маруся» письменник вводить в сюжетну канву твору його як дійову особу: *Петлюра її трішки розчарував. Вона уявляла його грізним вождем-воєюю (саме слово Петлюра дихало гнівом), а Головний Отаман виявився майже цивільним чоловіком у темно-зеленому френчі – лише на відлогах коміра нашіто два великі тризуби* [9, с. 78].

У романі «Чорний Ворон» традиція наймення українців виражається за допомогою зменшено-пестливих форм імен: *Євдося, Ілько, Гриць, Онися*. У романі такі жіночі або чоловічі імена стають показниками приятних стосунків між героями, роблять текст більш образним, емоційним та впливають на ставлення читачів до персонажів: *Зараз я змию з тебе всю хворість, і вдо світа ти підеш, – сказала Євдося* [8, с. 6]; *Ні. Накрийте мене гілляками і їдьте. До ранку мене Ілько забере* [8, с. 187].

Ознакою українського іменника є андроніми – вид антропонімів, що означає іменування жінки за іменем або прізвищем, прізвиськом чи заняттям чоловіка [7, с. 37]. У романі «Чорний Ворон» автор вживає промовистий андронім *Танасиха*. Цей образ роману є іронічним та досить типовим для українського села, адже баба-сусідка, котра завжди про все дізнається перша на той час була майже у кожному селі: *Та ось одного дня влетіла до них у хату не по літах метка Танасиха, заломила на грудях руки й, хитаючи з боку набік закушканною в три хустки головою, ще з порога залемнтувала...* [8, с. 83].

Письменник використовує в романах невелику кількість власних імен, які безпосередньо вказують на національність їх носіїв. У романі «Чорний Ворон» – це *Бень (Бенедикт) → єврей, Чань → китаєць, Ціля → єврейка: Назустріч їм виходив*

Бень у довгополому лапсердаку, горбатий, з рудою борідкою, проте милий і чемний жид, який мав лісника Чорновуса за великого приятеля [8, с. 28]; *Представник Китаю в УНР Чань...* [8, с. 96]; *Ціля була цікава жидівочка – тонка, як та голка, а груди наче позичила в кого чи підмостила дві дині, що аж розпирали рипсову блузку* [8, с. 72].

У романі «Маруся» автор застосовує такі імена з натяком на національність (*Льодзьо Ліпка → поляк, Мошко Фалікман → єврей, Флоріан Ліва → італієць*): *Праворуч від нього скавав на чистокровному горбоносому киргизі чистокровний шляхтич Льодзьо Ліпка* [9, с. 64]; *Це був тутешній аптекар Мошко Фалікман, який гречно прийняв на постій двох «гаспод афіцеров», а вони так віддячили йому через те, що вчасно не дав їм горілки* [9, с. 236].

Важливою складовою життя для українців завжди була церква, навіть у важкі історичні часи (а саме час, який описує В. Шкляр в аналізованих історичних романах) українці все одно з особливою шанобливістю ставилися до храмів та діячів церкви. У «Чорному Вороні» автор часто уживає імена служителів церкви, застосовуючи антропонімічну формулу «церковний чин + ім'я» (*отець Олексій, матінка Євстимія, єпископ Миколай, піп Іван, батюшка Тимофій, ігумена Рафаїла*): *Ми розмовляли в хаті отця Олексія, через якого я покликав її на зустріч, і він, добра душа, сам запропонував, аби ми зійшлися у нього* [8, с. 176]; *Вийшла зі своєї келії матінка Євстимія, висока ставна ігумена, сказала, що коли вже судилося комусь стати мучеником стратотерпцем, то на те є воля Господня і треба прийняти це як благоденство* [8, с. 62].

У романі «Маруся» автор також звертається до цієї групи антропонімів (*отець Терентій, отець Степан, отець Ковальський, отець Михайло, отець Сафроній*): *Хлопці підвели мокрі очі на капелана отця Михайла: як він дивиться на те, що Гультайчук затяг веселої над убитим, але їхній польовий духівник теж утер сльозу...* [9, с. 235]; *Православний батюшка Терентій ще потайки хрестить дітей* [9, с. 8].

За структурними особливостями антропонімікон романів не відрізняється від загальної прийнятої традиції, а саме: однокомпонентні, двокомпонентні та трикомпонентні антропоніми. Найбільш поширеними є однокомпонентні антропоніми (імена або тільки прізвища): *Дося, Оленка, Ярко, Івась; Деркач, Антропов, Коляда, Момот, Панченко* (роман «Чорний Ворон»); *Явдох, Санько, Йосип, Василь; Матіяш, Пількевич* (роман «Маруся»).

Другу групу становлять двокомпонентні власні імена (ім'я + по-батькові, ім'я + прізвище): *Володимир Михайлович, Федор Іванович, Ада Михайлівна; Ларіон Загородній, Олекса Чучупака* (роман «Чорний Ворон»); *Петро Антонович, Іван Іванович; Антон Тарнавський, Матей Мазур, Данило Бізанц* (роман «Маруся»).

Меншою кількістю представлені трикомпонентні антропоніми (ім'я + прізвище + по-батькові): *Афанасій Карпович Калужний, Петро Минович Горовий* (роман «Чорний Ворон»); *Євген Васильович Соколовський* (роман «Маруся»).

Висновки і пропозиції. Отже, роль антропонімів в історичних романах В. Шкляра є дуже вагомою. Вони відображують епоху, виконують характеристичну, символічну функції, підкреслюють ставлення інших персонажів чи національність героїв. В ході аналізу антропонімікону творів одразу стає помітною клопітка й філігранна робота В. Шкляра у виборі власних імен кожного з персонажів твору. Власні імена персонажів в історичних романах будуються на основі реально існуючих імен. Більшість антропонімів твору диктує данина історії та традиції українського називання.

Список літератури:

1. Белей Л. О. Українські імена колись і тепер. Київ : Темпора, 2010. 128 с.
2. Ільченко І. І. Оніми як вияв ідіостилю Тодося Осьмачки. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. № 15. С. 337–340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_15_82
3. Ільченко І. І. Ономасторичність як складник ідіостилю П. Загребельного (роман «Диво»). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2010. № 2. С. 117–122. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vznu/fil/2010_2/117-122.pdf
4. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика* : зб. статей. Одеса : Астропринт, 2008. С. 29–37.
5. Мороз О. А. Власне ім'я як репрезентант національної історії та культури (на матеріалі антропонімів роману В. Шкляра «Чорний Ворон»). *Мова і культура*. 2012. № 15. С. 93–99.
6. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 1996. 335 с.
7. Словник української ономастичної термінології / уклад. : Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
8. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 384 с. URL: <http://mnk.org.ua/uploads/Zalyshenec-Chornyj-Voron-pdf-Vasyl-Shklyar.pdf>
9. Шкляр В. М. Маруся. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 320 с. URL: [sia.pdf](#)

Ichenko I. I., Luhova D. V., Tkachenko N. V. ANTHROPONYMS IN THE ARTISTIC SPACE OF V. SHKLIAR'S NOVELS ("BLACK RAVEN" AND "MARUSIA")

The article studies the structural, semantic, and stylistic particularities of the anthroponyms in Vasyl's Shkliar's novels "Black Raven" and "Marusia" where the author describes the points of the liberation struggle against the bolshevism power. The author was extremely accurate in the choice of proper names. V. Shkliar uses the proper names as a tool not only to depict the historic events and facts about ordinary people's lives but also to reveal the hero's world under the pressure of historic events.

We have found out, that the anthroponyms such as names, surnames, and nicknames play an important role of the vital components in analyzing historical novels. The definite place in their artistic palette is occupied by the telling anthroponyms, simultaneously being historical, national, and cultural identifications. We are emphasizing that the mentioned above novels e.g., "Black Raven" and "Marusia" are called by the proper names of the main heroes, thus, transforming the novel titles into the centers of the onomastic space.

The literary and artistic anthroponyms to call the chieftains of the rebel forces are quite important in the novels. Under the novel plots, chieftains must play a crucial role because they are depicted as gifted service runners, leaders of the rebel forces, and those who should have been able to unite the people under the idea of Ukrainian independence and support the fighting spirit. According to the plots, there are many proper names among the servicemen of both parties, e.g. URA and their opponents. We have found out that important markers of that period are the names of the real people, that supposed to be rather familiar. It is expected when the reader will read the novel, they will be able to find out the exact historical period of the time when those personalities existed.

Considering structural particularities, we cannot say that the novel anthroponyms do not differ from the generally accepted tradition, namely: one-component, two-component and three-component anthroponyms. One-component anthroponyms are the most popular ones, they include mostly given names or just last names.

We have proved that the role of anthroponyms in historical novels by V. Shkliar is significant. They depict both the historical period and fulfill the characterizing and symbolizing functions to underline the other heroes' attitude to the main ones or just the heroes' origin.

Key words: *anthroponymicon, anthropoformula, proper name, literary and artistic anthroponym, nickname, last name, novel.*